

Toplumsal Hareketlerin Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme

Celalettin YANIKⁱ, Musa ÖZTÜRKⁱⁱ

Atıf/©: Yanık, C., Öztürk, M. (2014). Toplumsal hareketlerin dönüşümü üzerine bir değerlendirme. *Mukaddime*, 5(1), 45-63.

Özet: Teknolojinin hayatımızda her geçen gün daha da merkezi bir yer edinmesi sosyal ilişkileri belirlemedeki gücünü arttırmakta ve yeni tanımlamaları beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada toplumsal hareketler klasik, modern ve postmodern başlıklar altında ele alınmıştır. Postmodern toplumsal hareketler başlığı altında ise özellikle toplumsal hareketlerin digitografik boyutu üzerinde durulmaktadır. Bu açıdan çalışma son yıllarda Türkiye’de yaşanan “Gezi Parkı Eylemleri” gibi gevşek ve yatay örgütlenmiş sosyal hareketleri anlamamıza imkân vermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal hareketler, ağ toplumu, digitografi, post-toplumsallık.

An Assessment on the Transformation on Social Movements

Citation/©: Yanık, C., Öztürk, M. (2014). An assessment on the transformation on social movements. *Mukaddime*, 5(1), 45-63.

Abstract: Technology’s being centered in our lives more day by day increases its power in defining the social relations and brings together some new definitions. In this study, social movements are discussed under the titles of classical, modern and postmodern. And under the title of postmodern social movements especially the digitographic dimensions of social movements have been focused. So, the study is important as it enables us to understand loosely and horizontally organized social movements like “Gezi Parkı Eylemleri” recently lived in Turkey.

Keywords: Social movements, web society, digitgraphy, post-sociality.

ⁱ Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniv., Biga İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, celalettinyanik@hotmail.com.

ⁱⁱ Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniv., Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mmusaozturkk@gmail.com.

Giriş

Bugünün toplumsal hareketleri, geçmiş dönemin toplumsal hareketlerine oranla yapısal bir dönüşüm geçirmektedir. Bugünün toplumsal hareketlerinde yaşanan değişimin arka planında birçok farklı etken söz konusudur. Bu etkenler, toplumsal, siyasal ve kültürel ve teknolojiktir. Toplumsal, siyasal ve kültürel, çünkü azınlık konumunda olanların büyük toplum çerçevesinde karşılaştıkları sorunlar, çevresel duyarlılığın artan oranda birey ve toplumu ilgilendirmesi neticesinde farklılık diskurlarının serimlenmesine kaynaklık etmekte; teknolojiktir çünkü bireyler sanal ağların konfigürasyonu içinde farklı kimlikleri ile farklılık diskurları geliştirmektedir. Bu doğrultuda, geçmiş dönemin toplumsal hareketlerindeki kitlelilik, bu türden hareketlere bir uzviyet özelliği vermiştir. Çünkü, tekrar etmek gerekirse, yeni toplumsal hareketlerde geçmişin kitleliliği yerini farklı türden toplumsal taleplerin, arzu ve isteklerin, bölümlenmelere karşı çıkmanın nitelikleri ile bütünleşik bir hal almıştır. Postmodern dönemde toplumsal hareketler, sanal uzamda faillerin enformasyona dayalı taleplerinin söz konusu olduğu yapısal bir farklılık yaratmış ve daha önceki dönemlerdeki toplumsal hareketlerden farklı olarak digitografi (suretin manipülasyonu) durumuyla karşılaşmıştır.

Bu anlamda, toplumsal hareket nitelemesinin tarihsel ve tanımsal anlamda geçirdiği evrimin sosyolojik mahiyetini açıklamanın yanı sıra digital ve ağ toplumu ortamında bugünün toplumsal hareketlerinin nasıl geliştiğini anlamamız önem kazanmaktadır. Bu önemin ardında yatan unsur, dünya genelinde yaygınlaşan/yaygınlaşmakta olan yeni toplumsal hareketlerin hangi durum ve çerçevede nasıl bir yön izlediğinin sosyolojik boyutu ile nasıl olanaklı olduğunun kuramsal perspektifte değerlendirilmesine olanak tanıyacaktır. Kuramsal açıdan yeni toplumsal hareketlerin genel bir çerçevesini sunmak, yakın dönemde karşılaşılabilecek farklılık taleplerinin hangi açıdan toplumsal hareketler ana eksenince tanımlanabilme olanağını sağlayacaktır. Sanal ağların bireysel ve toplumsal alanda yaratacağı farklı uzamsal ve zamansal periyotlandırmalar, toplumsal hareketlerin muhtevası ve kalıplarıyla ilgili sosyolojik perspektifte farklı okumalara ve kuramsal tartışmalara kapı aralayacaktır. Bu nedenle, bu çalışma toplumsal hareketleri, zamansal perspektifte ahistorik ve anakronik bir değerlendirmeye tabi tutmaksızın, sosyolojik muhtevası ile bağlantılı olarak bu hareketlerin nasıl ele alındığı ve gelecek açısından nerelere doğru bir yönseme içerisine girebileceği noktalarında bir ışık tutmayı hedeflemektedir. Bu açıdan ele alındığı takdirde, çalışmada ilk önce toplumsal hareketin “neliği” üzerinde durulacak, ardından klasik, yeni ve postmodern toplumsal hareketler sosyolojik bağlamı içinde açıklanacaktır. En sonunda ise digitografi anlayışı çerçevesinde hareketin mahiyeti ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Toplumsal Hareket

Toplumsal hareket terimini ilk kez on sekizinci yüzyılın başlarında Saint Simon kullanmıştır. Simon bu terimi önce Fransa ardından da başka yerlerde görülen toplumsal protesto hareketlerini nitelendirmek için kullanmıştır. Başlangıçta statükoya karşı çıkan yeni siyasal güçlerin bir özelliği olarak kullanılan terim zamanla anlam genişlemesine uğrayarak şimdilerde en yaygın biçimde, siyasal sistemin ana gövdesinin dışında kalan grupları ve örgütleri de içine almaktadır. Günümüzde toplumsal hareket terimi “dikkate değer sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da birkaçını değiştirmek (ya da değiştirilmesine karşı direnmek) için örgütlü çaba harcamalarını gösteren bir terim” olarak kullanılmaktadır (Marshall, 1999: 746). Toplumsal hareketler ilk dönem sosyologların ilgilendikleri konular arasında yer alsa da benzeri hareketlere 18. yüzyıl öncesinde de rastlanılmaktadır. Tilly’e göre “her ne kadar binlerce yıldan beri dünyanın değişik yerlerinde bu veya şu türde halk ayaklanmaları olduysa da, Harare Daily News’in ‘çeşitli çıkar gruplarından oluşan geniş kapsamlı örgütlerdir’ diye tanımladığı olgu, üç asır önce dünyanın hiçbir yerinde yoktu. Sonra 18. yüzyılın sonlarında, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da insanlar yeni politik bir olguyu kaçınılmaz şekilde oluşturmaya başladılar” (2008: 16). Bu noktada bir antr parantez açmak gerekirse; Arrighi, Giovanni, Hopkins, Terence K. ve Wallerstein, Immanuel, toplumsal hareket nitelendirmesi yerine sistem karşıtı hareket betimlemesinde bulunurlar. Sistem karşıtı olarak nitelendirmenin ideolojik fraksiyonlar bağlamında yapısal bağlantı noktalarına belirli bir atfı içeriyor olmasına karşın, sistem karşıtı hareketi tarihsel dönemlendirme olarak, toplumsal hareketlerin başlangıcı ile aynı yüzyıllara tekabül yeti söz konusudur. Onlara göre sistem karşıtı hareketler “modern zamanlara kadar; bugünküne benzer yapıdaki örgütlü sistem karşıtı hareketler daha önceleri asla var olmamıştır. Çeşitli dinsel mezheplerin benzeşik bir örgütlenme yoluyla benzeşik roller oynamış oldukları ileri sürülebilir. Ancak, dini mezheplerin uzun vadeli amaçları, tanımları gereği öteki dünyaya ilişkindir. On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan sistem karşıtı örgütlenmeler ise esas olarak dinsel değil, politik yani ‘bu dünya’nın yapıları üzerinde odaklanmaktadır” (Wallerstein vd., 1995: 35).

Modern dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketlerin kategorik özelliği, bu hareketlere katılan birey(ler)in, grupların veya toplulukların yönelimi; marihuanayı yasallaştırmak gibi dar kapsamlı olabileceği gibi kapitalist dünya sisteminin hegemonyasını yıkmak kadar geniş de olabilmektedir. Fakat buradaki yönelimde ağır basan esas unsur, tek tek pek çok toplumsal hareketin, genel bir toplumsal hareket bayrağı (örneğin ‘barış hareketi’ gibi) altında görece bağımsız bir yol izleyebilmesi, bazen de hareketin içinde karışıklığa ve çatışmalara neden olabilemesidir (Marshall, 1999: 747). Bireyselden toplumsala geçiş, olasılıkla bireylerin benzer ihtiyaçlarından hareketle şekillen(ebil)mektedir. Zaman, mekân ve uzamda meydana gelen hoşnutsuzluk durumları, benzer taleplerin, algıların ve idraklerin şekillenmesine yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle “diğer insanların benzer deneyimleri, algıları ve hissiyatları paylaştığını görmek yeni bir olasılıklar

kümesinin önünü açar. Belki de bizler, toplu halde yalıtılmış bireylerin tek başlarına hayalini dahi kuramayacakları etkiler yaratacak şekilde hareket edebiliriz. Ve eğer bizler bunu hissediyorsak, belki başkaları da hissediyordur. Bu grup oluşumu süreci yeni dayanışmalar inşa eder. Dayanışma ihtiyacı için bilinç bir kez geliştiğinde, katılımcıların güdülerinin fedakârca mı, yoksa bencilce mi olduğunu söylemek imkânsızlaşır. Çünkü bireysel çıkar ve kolektif çıkar artık çatışma halinde değildir, bu çıkarlar bitmiş gibi algılanır. Bu süreç yalnızca bireylerde değil, gruplarda, örgütlerde ve farklı kesimlerde de meydana gelir. Böylece toplumsal hareketler oluşur” (Brecher vd., 2002: 43).

Bir edimin geçerli ve olası yönü, bu edimin gerçekleştirilebileceği “şeyle” ilgili olarak nitelik dönüşümüne neden olabilir. Nitelik dönüşümünü sağlayacak edimin şeyle bağlantısında, bireyin sahip olduğu araçsal akıl uzviyet açısından önemlidir. Herhangi “bir şeyi bizim için faydalı kılan onun kendi doğası, onu doğal ortamına bağlayan özellikleri değil, bizim kurmuş olduğumuz araçsal sistemin içine sokulduğunda sergilediği özelliklerdir. Rasyonel pratik, etrafımızdaki pratik faaliyet alanını kolektif girişimlerin ortak alanı haline getirir” (Lingis, 1997: 16). Bireyler mekânsal ve zamansal anlamda bir ilişkiler kümesi içerisinde yer aldıklarından bireysel ve/ya toplumsal olay ve olguları değerlendirebilme olanağına da kavuşurlar. Zamanla bu ilişkiler ağı bireyi aşarak onu belirler konuma ulaşır. Bireyle toplum arasındaki ilişki, içerme ve aşma gerilimi üzerine kurulu olup bu mutlak surette iyi ve olumlayıcı bir seyir takip etmez. “Zamanla var olan toplumsal ilişkilere dair sorunlar birikebilir ve bir değişim sürecini başlatabilir. Bu sorunlar genellikle belirli toplumsal grupları etkiler–örneğin belirli cemaatleri, ulusları, sınıfları, etnik ve toplumsal cinsiyet gruplarını, dini ve siyasi gruplaşmaları ve benzerlerini. Süreç, bazı insanların statükonun bazı yönlerini içeriden sorgulaması ya da reddetmesiyle başlayabilir. İnsanlar başkalarının da benzer deneyimler yaşadıklarını, aynı sorunlara işaret ettiklerini, aynı soruları sorduklarını ve aynı itirazları yapmaya eğilim duyduklarını keşfettiklerinde; süreç toplumsal bir sürece dönüşür. Bunun ardından, insanlar kendilerini bu başkalarıyla özdeşleştirmeye ve onlarla ilişkiye geçmeye başlarlar. Bireysel ve yalıtılmış olabilecek olan bir süreci toplumsal bir sürece dönüştüren budur” (Brecher vd., 2002: 42-43).

Toplumsal hareketin bir kimliğe bürünebilmesinin bazı ön şartları vardır. Marshall bunları, “yapısal uygunluk, (hareketin ortaya çıkması için gerekli olan en genel toplumsal koşullar); yapısal gerginlik (adaletsizlik ya da kırgınlık duygusu); genelleşmiş bir inancın büyüyüp yayılması (halkın problemlerine çözüm öneren bir ideoloji gibi); hızlandırıcı faktörler (eyleme geçiren olaylar); katılımcıların eyleme seferber edilmesi (örneğin saflara katılmalarının sağlanması) ve son olarak, toplumsal denetim işleminin kendisi” olarak sıralamaktadır (1999: 742-743). Tilly ise toplumsal hareketleri şu şekilde özetlemektedir: 1-Hedef alınan otoritelere karşı ortak hak taleplerinde bulunan, sürgit, organize halk girişimi (buna kampanya diyebiliriz), 2- Toplumsal hareketin repertuarı olarak nitelendirilen çeşitli politik eylem türlerinin gerçekleştirilmesidir. Özel amaçlı

dernekler ve birlikler kurmak, halk mitingleri düzenlemek, resmi kortejler, nöbetler, birlikler, gösteriler, dilekçe göndermek, medyaya demeç vermek ve afişleme gibi etkinlikler bu kapsama girmektedir. 3- Makul olma, birlik, sayı ve kendilerine ve/veya seçmenlerine bağlılık ilkelerini katılımcıların halk önünde uyumlu bir şekilde sergilemeleri ki bunlara MBSB gösterileri diyebiliriz (2008: 17).

1.1. Klasik Toplumsal Hareketler

Marshall ve Tilly'nin yukarıda ifade ettikleri hususlar klasik toplumsal hareketlerin oluşumu ve ortaya çıkışı açısından anlamlıdır. Toplumsal hareketler, toplumda yeni bir hayat tarzını, yeni bir modeli oluşturmak için eylemde bulunulan kolektif bir davranış biçimini yansıtmaktadır. Bu bakımdan, toplumsal hareketler bir yanda hayatın akışıyla yetinmeyen toplumsal rahatsızlıkları dile getirirken, öte yanda bunların çözümlenmesi için yeni çareler önermesiyle, topluluğun önemini ve gerekliliğini de alt anlamı itibarıyla onaylamaktadırlar (Türkdoğan, 1997: 10). Klasik toplumsal hareketlerde asıl önemli olan kitlesel bir hareketin mahiyetinin oluşumu için uygun ve gerekli koşulların sağlanabilmesidir. Özellikle bu anlamda klasik toplumsal hareketler, kitlesel çapta bir yapıya atıfta bulunmaları nedeniyle, toplumun geneline yayılma amacı taşımaktadırlar. Bu hareketlerin ayırt edici özelliklerinden bir diğeri ise kolektifliktir. Kolektif talepleri dile getiren bu hareketler, toplum düzeninde bireylere kötü veya haksız görünen hususlarda tepkide bulunma imkânıyla orantılı olarak gelişmektedir. Çünkü harekete ruhunu veren kitleler tarafından benimsenmesidir (Türkdoğan, 1997: 11). Bundan dolayı klasik toplumsal hareketlerde, amaca ulaşmak için kitlesel toplantılar düzenlenmekte, slogan ve semboller öne çıkmaktadır. Bu tür eylemlerde çoğu zaman toplumun alışık olmadığı taktik ve yöntemler üzerinden durum dramatize edilerek temsil edilmek/oluşturulmak istenilen toplumsal hareketin kitleler tarafından meşruiyeti sağlanmaya çalışılmaktadır. Toplumsal hareket, toplumsal bir alanı öncelediğinden klasik toplumsal hareketlerin toplumsal bir bütün içerisinde gerçekleşmesi vazgeçilmezdir.

Toplumsal olan/alan, aynı zamanda hiyerarşik olandır da. Hiyerarşik oluş ise, dolaylı bir şekilde baskıyı ve zoru içermektedir. Toplumsal alan, varoluşsal açıdan insanların statü, prestij vb. kazanımlar için yarıştığı bir rekabet alanıdır ki bu, ekonomik, kültürel, siyasi ve ideolojik mücadeleleri de kapsar. Toplumsal alanda ikincil konumda olan baskı-hiyerarşik yapının bir sonucu olarak oluşan baskı-muhalefeti; bununla bağlantılı hareketi de teşkil etmektedir. Baskıya muhalefet, “hiyerarşik toplumsal sistemlerin varlığıyla eşzamanlı olmuştur. Muhalefet süreklidir, ama çoğu kez gizli bir haldedir. Ezilenler kendi muhalefetlerini aralıksız bir biçimde ifade etmekte–politik, ekonomik ve ideolojik bakımlardan–çok zayıftır/lar. Ne var ki bilindiği gibi baskının özellikle keskinleştiği, beklentilerin özellikle boşa çıktığı ya da yönetici katmanın gücünün sallantıda olduğu zamanlarla, kitleler hemen hemen kendiliğinden bir biçimde başkaldırmışlardır. Bu başkaldırıları, isyan, ayaklanma ve kaçış biçimlerini almışlardır” (Wallerstein vd., 1995: 34). Ayaklanma, isyan, kaçış vb. birer

muhalefet biçimidirler. Bu ve benzeri durumlar, ilk dönem toplumsal hareketlerin biçim kazanması için prototip niteliği taşımaktadırlar.

“Girişilen çeşitli biçimlerdeki başkaldırıların çoğu ancak kısmen etkili olmuşlardır. Bazen baskıcıları baskı ya da sömürüyü azaltmaya zorlamışlar, ama bazen de bunu hiç başaramamışlardır. Bununla birlikte, ezilenlerin bu başkaldırılarının süregiden sosyolojik niteliklerinden biri, onların ‘kendiliğinden’ ve kısa vadeli oluşlarıdır. Bu başkaldırıları, yapabildikleri ölçüde etkili olup gelip, geçmişlerdir. Bir sonraki başkaldırıya sıra geldiğinde, normalde bunun bir öncekiyle açıkça görülen ilişkisi pek azdır. Gerçekten de tarih boyunca dünyanın yönetici katmanlarının en büyük avantajlarından biri olmuştur; başkaldırının süresizliği” (Wallerstein vd., 1995: 34). Bu anlamda baskıya karşı durmak, kitlesel bir duruş ile sonuçlanıp, toplumsal hareket olarak ifade edilen sosyal gerçekliği meydana getirmektedir.

Klasik toplumsal hareketlerde strateji gereği, bireyler üzerinde bir imgenin yaratılması ve bu yaratım ekseninde bireyin kolektif eylemde yer alması amaçlanmaktadır. Birey, kolektif gücün temsili oranında aktive edilebilmektedir. Klasik toplumsal hareketlerde liberal paradigmadaki özgür ve yaratıcı birey yerine, topluluk bilincinin parametreleri ile şekillenen tözsel bir varlık ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Melucci toplumsal hareketi a) dayanışmaya dayalı, b) bir çatışma yaşayan, c) yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimi olarak ifade etmektedir. Onun bu yaklaşımı klasik toplumsal hareketlerdeki topluluğun manipülatif ve egemen tavrını ortaya koymaktadır (2009: 87). Sosyal sisteme yönelik eleştiri temelinde şekillenen toplumsal hareketler, dayanışmayı gerektirdiği gibi aynı zamanda topluluğa ilişkin bir sınır da çizmektedirler. Burada asıl hedef belirli bir çıkar birliğinin organize edilmesidir. Çünkü bu örgütlü yapıyı bir araya getiren ve orada tutan gaye birliğidir. “Toplumsal hareketler, insanlar arasında var olan olağan ilişki ve etkileşimlerin ötesinde, belirlenen ortak bir hedefe doğru, ortak bir adımı ve konumlanışı ifade etmektedirler” (Uyar, 2003: 133). Giddens (2000: 540-541) da benzer bir yaklaşıma sahiptir. “Bir toplumsal hareket, yerleşik kurumlar alanının dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu bir çaba olarak tanımlanabilir.”

Kolektifliğin, bireyin topluluk içerisinde erimesinin ve belirli bir çıkar ana eksenin genel parametrelerinin topluluk üzerinde egemen olmasında etkili olan faktör nedir sorusu, klasik toplumsal hareketin oluşumunu ve devamını anlamda önemli bir vetireyi teşkil etmektedir. “İnsanların seslerini duyurma şansları olmadığında veya isteklerini duyurmaktan yoksun bırakıldıklarında, toplumsal hareketler ortaya çıkar” (Tilly, 2008: 13). Kitlesel anlamda geçerlilik kazanan bu tür yapılarıdaki toplumsal hareketler, sistemin veya yapının olumsuzluğuna imada bulunarak, kitlenin nasıl bir eğilim göstereceği noktasında eylemin içeriğini de şekillendirmektedir. “Bir toplumsal hareket hiçbir zaman yönetilenlerin çıkarlarının savunulmasına indirgenemez; her zaman bir egemenlik bağıni

koparmak, bir eşitlik ilkesini getirmek, eski üretim, yönetim ve aşamalanma/kademelenme biçimlerinden farklı, yeni bir toplum yaratmak” istemektedir (Touraine, 2000: 128). Klasik toplumsal hareketlerin temel özelliğini yansıtan bu ifade, üretim biçimleri ve eşitsizlik gibi siyasal yapıyı imleyen bir niteliğe sahiptir. “Modernliğin ilk dönemlerindeki hâkim hareketler, ekonomik çıkarlar üzerinde yoğunlaşmış, genelde tek bir sosyal sınıftan oluşan üyeleriyle siyasal gücü ele geçirmek için merkezi bir şekilde örgütlenmişlerdir. Devrim fikriyle özdeşleşmişlerdir. Örneğini; İşçi Partisi’nin gölgesinde şekillenen işçi hareketleri bunun en iyi örneklerinden biridir” (Çayır, 2009: 16). Sınıfsal bir perspektiften değerlendirildiğinde klasik toplumsal hareketler, kitlelilik unsurlarını içermiş durumdadırlar.

“İşçi hareketi, ulusal kurtuluş hareketleri ve feminizm, tarihin hem dramatik, hem kahramanca, hem de şiddetli bir manzarasını” dayatmışlardır/dayatmaktadır (Touraine, 2008: 10). O, toplumsal hareketi tanımlarken, hareketin ağırlık merkezini siyasal bağlamın oluşturduğuna vurgu yapmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken esas husus, hareketin oluşumu esnasında toplumsallığın zayıflığıdır. Çünkü tarih bize, toplumsallıktan daha çok; ideolojik, düşünsel durumların ya da sisteme ilişkin memnuniyetsizliklerin ifade edilmesi biçiminde kendini göstermektedir. Sennett (2011: 38) bu duruma başka bir açıdan yaklaşmaktadır. Onun otoriteye ilişkin Weberyen bakışı hareketin içeriği hakkında farklı bir düşünce geliştirmesini olanaklı kılmıştır. “Modern toplumda otoritelerle aramızda ret bağları oluşturmakta ustayız. Bu bağlar korktuğumuz kişilere bağımlı olmamızı ya da gerçek olandan yararlanarak ideal olanı hayal etmemizi sağlar. Ama sorun şudur: Bu bağlar otoritenin de bizi kullanmasını sağlar. Otoriteler kendilerine karşı ayaklanabilecekler üzerinde çok temel bir denetim uygulayabilirler.” Onun bu yaklaşımına göre hareket ile baskı ilişkiseldir. Otoritenin kullanım gücü kitlenin hareketini yönlendirme ve baskılama gücü ile paralellik içerirken, otoritenin oluşturduğu baskıya karşı hareket de karşıt ilişki ağını meydana getirmektedir. Klasik toplumsal hareketler özelinde ifade edecek olursak bu durum, insanların kendilerini zayıf hissetmekten utanmaları biçiminde açığa vurmaktadır. İnsanlar bu utanma duygularını savuşturmak/bastırmak ve kötücül görünenlerin baskılarına karşı korunmak için yadsıma araçlarını kullanmaya yönelmektedirler. Sennett’in ifadelerini biraz esneterek ifade etmek gerekirse; toplumsal hareketi gerçekleştirenlerin, baskıyı uygulayanı gayri meşru ilan etme üzerinden kendilerine bir meşruiyet alanı açmaya çalışmaktadırlar (Sennett, 2011: 55).

Klasik toplumsal hareketlerin toplumsal temelden ziyade, daha çok belirli bir ideolojik ve siyasal atmosfer doğrultusunda şekillenmiş olması, hareketin niteliği ve içeriği açısından iktisadi ve siyasi bağlamlarının yoğun bir şekilde içerimlenimine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle hareket, toplumsal sistemin dışından gelen bir eyleme, bir bilince ve bilme biçimine bağımlı olmuştur. Örneğin; işçi hareketleri bile büyük oranda İşçi Partisi’nin yönetimine bağımlı gelişmiştir (Touraine, 2000: 127-128). Salt siyasi bir partiye bağımlılık derecesinin

belirli durumlarda geçişken bir yapıya bürünmesi olasıdır. Ancak, sanayi toplumunun temel toplum hareketi olmuş işçi hareketi bile, ilerleme ve akla duyulan inançtan beslenen sosyalist düşünceyle çok karıştırılmıştır. Oysa sosyalist düşünce ister reformcu isterse de devrimci olsun, toplumsal bir eyleyenden çok siyasal bir güçtür (Touraine, 2000: 136). Bu doğrultuda, klasik toplumsal hareketler, kitlesel bir arka plana sahip, sisteme veya kurulu düzene yönelik siyasal ve ekonomik içerikli hareketlerdir. Yaşamın köklü bir şekilde yeniden kurulması yönündeki köklü inanç, tüm gücünü eylemi beslemeye ayırmakta, toplumsal örgütlenmeler üzerinden kitleler belirli bir projenin gerçekleştirilmesi için mücadeleye çağrılmaktadırlar (Alagöz, 2005: 35).

1.2. Modern/Yeni Toplumsal Hareketler

Modern toplumsal hareketlerin şekillenmesinde katılımın demokratik ve eşit/likçi düzeyde gerçekleşmesi ana eksenini teşkil etmektedir. Önceki dönemlerdeki hareketlerin sosyal ontolojisi, hareketin kitlesel praksisinde önemli bir vetireyi meydana getirmektedir. Alpman'a göre; "yeni toplumsal hareketler kuramcılarının birçoğuna göre eskinin işçi sınıfı hareketi ve bu hareketinin talepleri 1960'lardan sonra giderek geçersiz hale gelmiştir. Toplumun tüm kesimini kapsamadığı gibi bu taleplere sahip olduğu öne sürülen işçi sınıfının bile ciddiyetle mücadele edeceği bir sınıf çatışması kalmadığı için, yeni toplumsal hareketler, eski toplumsal hareketlerin taleplerinin eksenini olan iktisadi çıkarlar temasını aşmakta ve daha demokratik, daha katılımcı, daha eşitlikçi talepleri içermektedir" (10 Nisan 2012: 23). Yeni toplumsal hareketler aynı zamanda; "zenginlik ve iktidar/ın yoğunlaşmalarının üstesinden de gelmişlerdir. Örneğin; Kuzey Amerika'dan Hindistan'a, Afrika'dan Vietnam'a kadar sömürgeleştirilmiş halklar, kendi zenginliklerini ve ateş güçlerini kat kat aşan emperyal güçleri alaşağı etmişlerdir. Kölelik karşıtı hareket dünyanın çoğu yerinde köleliği ortadan kaldırmış ve sivil haklar hareketi Birleşik Devletlerdeki yasal ayrımcılığa son vermiştir. Son yirmi yıl içinde kitle hareketleri Polonya'dan Filipinlere kadar güçlü diktatörlükleri yıkmış, eşgüdümlü bir yerel ve küresel hareket Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığı (apartheid) rejimine son vermiştir" (Brecher vd., 2002: 41).

Klasik toplumsal hareketlerdeki kitlesel yapı, hareketin devam ettiricisi ve kapsamının genişleticisi konumundaydı. "İlk dönemki kitle toplumu yaklaşımı, toplumsal bağları koparak yabancılaşmış veya akrabalık, sendika ve komşuluk bağları zayıfladığı için topluma/sisteme karşı bir kızgınlık ve tepki duyan kişilerin kolektif davranışa katılacağı fikrini savunmuştur" (Uysal, 2009: 220). Bu yapıda, farklı taleplerin gündeme gelebilme olasılığı oldukça zayıflamıştır. Bu durumun yaratmış olduğu olumsuz atmosfer, yeni toplumsal hareket anlayışını doğurmuştur. Buna göre yeni toplumsal hareketler, bazı kuramcılara göre 'eski' hareketlerden köklü bir kopuşa karşılık gelirken, bazılarına göre de 'eski' hareketleri eleştiren fakat aynı zamanda doğal olarak bu gelenekten de

beslenen, bazı noktalarda onlarla ortak taleplerde bulunan hareketler şeklinde değerlendirilmektedir (Göker, 2009: 115).

Kendi bağlamı içerisinde düşünüldüğünde geçmişin hareketlerinden farklı bir yapı içinde şekillenen yeni toplumsal hareketler; farklılık söylemleri, eşitlik paradigması/vurgusu ve katılımcı demokrasi diskürleri ile yoğunlaşan ve yoğrulan bir talepler toplamını ifade etmektedirler. “Yeni sosyal hareketlerin ilgi sahasına; (fiziksel) toprak, hareket alanı yahut beden, sağlık ve cinsel kimlik gibi ‘hayat alanı’ ile ilgili konuları; komşuluk, şehir ve fiziksel çevre; kültürel, etnik ve ulusal miras ve fiziki hayat koşulları ve genelde insanlığın devamı gibi konular girmektedir” (Offe, 2009: 63). Kent ve fiziksel çevreye yönelik tasarruflar, modern hareketler açısından önemlidir. Kent, salt olarak siyasal alanın genişlediği veya yaygınlaştığı mekânsal bir birliktelikten ziyade, farklı özellikleri ile bu dönemde ele alınmaya başlanmıştır.

Castells’e (1997: 12) toplumsal ve siyasal dinamikler düzeyinde tartışılan kent sorunlarının önemi yalnızca seçim süreçleri ve devlet kurumlarının kontrolüyle sınırlı olmadığını belirtmektedir. Ona göre bu hem niteliksel hem de niceliksel anlamda kentsel toplumsal hareketlerin gelişiminde kendini göstermektedir. Örneğin; 1944-45’de İtalya’da kamu hizmetleri için ödenen paraların düşürülmesine yönelik hareketler, 1975’de Londra’da, 1976’da Brüksel’de yapılan izinsiz yürüyüşler, İspanya’da Franko’nun diktatörlüğünün sona erdirilmesinde önemli bir role sahip mahalle örgütlerinin mücadeleleri (1975-76) bu kapsamda değerlendirilebilir. Amerikan kentlerinde değişik biçimlerde gelişen mücadele ve katılım eylemlerinin tümü, kapitalist ketlerin günlük yaşamında var olan çelişkiler nedeniyle ortaya çıkan yeni toplu protestoları ve örgütlenme biçimlerini yansıtmaktadır (1997: 12). Bu, sermayenin mantığının yalnızca işçi sınıfının üzerinde değil, tüm insanlığın gelişim olanakları üzerinde nasıl bir baskı yarattığının somut olarak kentsel sorunlar düzeyinde görülebilmesinin doğal bir sonucudur.

Nesnel topluluk çıkarları ve ortak tüketim düzeyindeki çelişkilerin kısmen sınıflar-arası doğası, çevrecilik ideolojisinin nesnel temellerini oluşturduğu gibi bu çelişkilerin keskinleşmesi, küreselleşmesi ve bunların siyasî iktidarla olan doğrudan bağlantıları, toplumsal dönüşüm modeline ilişkin daha genel taleplerin pratik ifadelerinin de temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla kentsel toplumsal hareketlerin gelişmiş kapitalist ülkelerde, giderek daha fazla ortaya çıkması toplumsal dinamiğin en önemli unsurudur. Bunlar kapitalizm karşıtı ittifakların, proletaryanın özel çıkarları için oluşan ya da bir takım toplumsal siyasî ittifaklardan daha geniş bir nesnel temel üzerinde gelişerek oluşmasına izin vermektedirler (Castells, 1997: 52-53).

Farklı alanlarla bağlantılı bir oluşum çerçevesinde şekillenen yeni toplumsal hareketlerin sınıfsal yapının esaslarından daha çok çoğunlukçu bir paradigmadan yola çıktığı ve çoğulculuk temelinden beslendiği görülebilmektedir. Demokratik platformda; kitlenin yerine daha küçük toplumsal

kümelenmeler şeklinde yapı oluşturulduğu ve yine salt siyasi kontekstinden daha çok grupların odaklanabileceği sorunlar doğrultusunda hareketin özdeş kılındığı bir nokta üzerinde durulmaktadır. Sanlı'ya (2003: 9) göre, 20. yüzyılın ikinci yarısında, geleneksel işçi hareketlerinin kapsayamadığı konulara ve taleplere sahip çıkan toplumsal hareketler şekillenmeye ve gelişmeye başlamıştır. Kadın haklarından, eşcinsel haklarına, barış ve silahsızlanma hareketine, ekoloji ve çevre hareketlerine, etnik ve dilsel taleplere dair mücadeleler öne çıkmıştır. Günümüzde bu yeni alanlar, yeni siyasal aktörler tarafından temsil edilmektedir. Artık eylemci kadınların, barış yanlılarının, çevrecilerin ve diğer alanlarla ilgili yurttaşların oluşturduğu daha gevşek yapıları gruplara ve hareket siyasetlerine doğru bir yöneliş söz konusudur.

Yeni toplumsal hareketlerin şekillenmesinde rol oynayan sosyal, siyasal, kültürel vb. yeni sorunlar, yeni aktörlerin ve yeni siyasal öznelerin ortaya çıkmalarına neden olmuştur. Bunlar farklı sosyal, siyasal, kültürel vb. talepler/eleştiriler çerçevesinde kristalize olabilmektedirler. Örneğin; çevreci duyarlılıklarla gerçekleşen Greenpeace eylemleri, sivil niteliğe sahip, kitlesel olmayan ve belirli bir alana özgü eylemselliği ifade etmektedir. Burada meydana gelen yeni durum çevrenin toplumsal, ekonomik, siyasal anlayıştan da öte, onu aşan bir konuma sahip olma vurgusu ile doğrudan bağlantılı olduklarıdır. “Yeni toplumsal hareketlerin, yeni kolektif kimliklerin ve yeni öznelerin, zıtlaşma ve direniş odaklarının çoğalmasına yol açtığı ve politikanın iş göreceği geniş bir alan ve değişim için yeni unsurların ortaya çıkmasına imkân sağladığı da açıktır” (Sanlı, 2003: 30). Türkdoğan'ın ifadesiyle söyleyecek olursak; “günümüzde, Post-Marksizm yanında, 19. yüzyılın faşist, sosyalist akımları dinamikliğini koruyamamış, yerlerini büyük ölçüde çevrecilik, feminizm, barışçılık, eşcinsellik, liberal düşünce sistemi ve siyahlar diye adlandırılan yeni oluşumlara terk etmek durumunda kalmıştır.” (Türkdoğan, 1997: 9-10).

Çevresel, sosyal, kimliksel vb. durumlar özelinde gerçekleşen yeni toplumsal hareketler demokratik yeni bir platformun şekillenmesinde önemli bir katkıya sahiptirler. Yeni toplumsal hareketlerin, özellikle farklı kategorik pozisyon alışlar bağlamında gerçekleşebilme potansiyeli, yapısal anlamda farklılığı gün yüzüne çıkarmaktadır. Birbirlerinden oldukça farklı kitleleri bir araya getiren bu hareketler, ‘başka bir dünya mümkün’ sloganı altında 1980’ler ve sonrasında hegemonik hale gelen küreselleşme kavramı altında retorikleşen neoliberal iktisadi ve siyasi yeniden yapılanmaya ve bunun yerel tezahürlerine karşı olmaları dolayısıyla, siyasal ve sosyal alanda farklı söylemsel alanların doğuşuna da kaynaklık etmişlerdir (Yenal&Kırlı, 2005: 12). İktidar retoriğinin ele alınması/nı olanaksız kılarak, yeni ve farklı bir retoriğin yani mikro ölçekte bir iktidarın teşmiline neden olmaktadır. Bu anlayış nihai kerte hareketlerin kitlesel ölçekteki çapının daralarak, mikro ölçekteki değerler özelinde gerçekleştirilmesini olanaklı kılmaktadır. Mikro iktidar, mikro disiplinleri onaylamaya/uygulamaya karşılık geldiği gibi, mikro hareketleri de doğurmaktadır.

İktidarın yapısal ve fonksiyonel olarak daralması, siyasal diskürde farklılaşmanın olası yönlerini göstermektedir.

Tarihsel anlamda özgünlüğün yapısal formülasyonu 1960'lı yılların sonlarına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde gözlemlenen değişim pratikleri, Lee'nin (1999: 244) ifadesiyle bilgi yapılarında görülen değişimle doğrusal bir paralelliği içermektedir. Ona göre bu durum (1) kamusal bilgi olarak araçsal bilimin teknoloji yoluyla uygulamaya konduğu ve gerçek dünyaya uygulandığında ilerlemeyi sağladığı inancı (2) ebedi doğruları yansıtan evrensel önermeler olduğu inancı (3) akademik disiplinlerin bizzat kendi arasında bir bilgi hiyerarşisi oluşturan önemli farklılıklar bulunduğu inancında görülen değişimler, yeni durumun temel parametrelerini oluşturmaktadır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, yeni toplumsal hareketlerin filizlenmesinde farklı siyasal, toplumsal ve kültürel saiklerin etkisinin kaçınılmazlığı söz konusudur. İktidar yapısında gözlemlenen anlam genişliği ile kültürel farklılık bilincinin oluşumu, çevresel durumlara olan ilginin artışı ve toplumsal kategorilerde alt grupların yaşadığı dışlanmışlık duygusunun sosyal pratikte söylem üzerinden siyasal ve toplumsal alana açılması, hareketin yapısal biçimini teşkil etmektedir. Bunların yanı sıra postmodernizm ve küreselleşme gibi süreçlerin de etkisiyle yeni toplumsal hareketler, geçmişteki hareketlerden oldukça farklı bir mahiyette kendilerini dışı vurmaktadırlar. Ancak küreselleşme ile toplumsal hareketler arasındaki bağlantı hem paradoksal hem de ironiktir. Yeni toplumsal hareketlere hem itici gücünü veren nokta hem de kendisine karşı çıkılan şey küreselleşmedir aslında. Küreselleşme sonrası meydana gelen yeni siyasal yapı ve mekanizmalar, toplumsal hareketlerin özgün yapıya kavuşmasına olanak tanımaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte yaşanan ekonomik, siyasi ve kültürel sömürü nosyonunun bir anti-küreselleşme ya da anti-McDonaldlaşma şeklinde tezahür etmesi çevreci, kültüralist ve siyasal hareketlerin kalıcı bir şekilde toplumsal alanda temerküzünü mümkün hale getirmiştir. Fakat bu hareketlerin kullandığı aparatlar, küreselleşmenin siyasal, kültürel ve ekonomik alanda meydana getirdiği değişimler paralelinde okunabilecek bir potansiyele sahiptir. Tüm bu özellikleri itibarıyla yeni toplumsal hareketler ontolojik anlamda küreselleşmeden doğduğu gibi, küreselleşmeye karşıdırlar da. Bu nedenle, yeni toplumsal hareketler özü itibarıyla ironiktirler.

Küreselleşmenin mikro yapılara, heterojenliğe ve küyerelleşmeye vurgu yapması, ulus-devletin makro ölçekteki siyasal iktidar anlayışını plastik bir hamuleye çevirerek, büyük sorunlar için küçük olmasının temel bileşenlerini şekillendirmiştir. Postmodernizmin sanat alanından başlayarak modernizme yönelik ürettiği eleştirel birikim, aynı zamanda siyasal ve sosyolojik alanlara da yayılarak, bu disiplinlerin geçmiş yapılara yönelik eleştirel bir bakış açısıyla yeniden ele alınmasını olanaklı kılmıştır. Postmodernizmin siyaset alanında temel yönsemesi, mikro iktidar pratiğine/pratiklerine yöneliktir. İktidar kalıplarının makro değerlerde üretilen disipline edici tavrı, günümüz dünyasında temel varyant olarak ele alınmıştır. Bu durum daha çok, siyasal söylem alanlarının geniş

ölçüde mikro iktidar yapılarının yarattığı temel benzeştirme noktasına sirayet etmesini sağlayarak, farklılık söylemlerinin geniş bir çerpe de ifade edilebilmesine olanak sağlamıştır. Postmodernizmin ve küreselleşme salt siyasal alanda değil, aynı zamanda bireylerin iletişimsel faaliyet alanlarında da yarattığı değişimin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Enformasyona bireyler ve kitleler zamansal açıdan en kısa sürede ulaşarak, mekânsal anlamın tükenişine kaynaklık etmektedirler. Zamanın ve mekânın yitiminin temel bileşkesi ise, bireylerin ve kitlelerin enformasyon bombardımanına uğramasıdır. Enformasyonun, bir anlamda katılaşımadan buhar olabildiği bu dönemde, bireyler farklı toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlara sirayet edebilme kolaylığına kavuşması pozitif bir değer olarak ifade edilirken, bu durum aynı zamanda enformasyonun içeriğinin ve öneminin sorgulanabilme potansiyelini de yıkmaktadır. Evre'nin (2009: 11) ifadesiyle söyleyecek olursak; "bütün bir yirminci yüzyıla baktığımızda, tüm dünyanın, liberalizm ve Marksizm'e dayanan iki ayrı ve birbirine karşıt ideolojiden hareketle anlamlandırıldığı ve iki ayrı kampa ayrıldığını görüyoruz. Yirmi birinci yüzyıla girdiğimizde, bir yandan modern ideolojik savaşlar son bulurken, diğer yandan postmodern ideolojik çatışmalar farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, modern döneme ait makro düzeydeki ikili çatışmalar, postmodern dönemde yerini mikro düzeylerdeki çoklu çatışma biçimlerine bırakmaktadır. Yaşadığımız dönemde ortaya çıkan yeni olay ve olguları, modern kavramlarla algılamaya çalışmak, çoğu zamanda yetersiz kalmakta ve daha açıklayıcı kavramlara ihtiyaç doğmaktadır." Bu dönemde "her şeyin disiplin altında olduğu, hazır davranış kalıplarına girmek istemeyen, sistemle entegre olmakta zorlanan gençlik ilk başkaldıran güç oldu" (Alagöz, 2005: 117).

1.3. Postmodern Toplumsal Hareket/ler

Modernizmin toplumsal, kültürel, ekonomik, sosyal, vb. alanlarda yol açtığı yapısal dönüşümler, toplumsal hareketlerde de kendini göstermiştir. Modernite/modernlik, siyasal ve sosyolojik içeriği dolayısıyla hem pozitif hem de negatif gelişmelere yol açan iki tarafı keskin bir kılıca benzemektedir. Giddens bu durumun, "kişisel anlamsızlığın az çok beliren tehdidi" olarak algılanması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü anlamlı olan şeylerin her türü, günlük yaşamdan tecrit edilmekte, baskı altında tutulmaktadır. Bununla birlikte, artan öz-düşünümsellik, diyalektik olarak baskı altında tutulmanın geri dönüş olasılığının gitgide artmasına neden olmaktadır. Giddens bu durumu, "kolektif düzeyde ve günlük yaşamda ahlaki/varoluşsal soruların kendilerini ilgi odağı olmaya zorladıkları" bir dünyaya doğru hareket etmek şeklinde yorumlamaktadır. Ona göre modernliğin ötesindeki dünya, "yeniden ahlaklaşmanın" nitelendirdiği bir dünyadır. Tecrit edilmiş olan bu ahlaki ve varoluşsal kilit konular, geç modern çağın öz-düşünümselliğinde belirtileri ortaya çıkan ve öngörülen toplum içinde, post-toplumsal ile ilgi odağı haline gelecektir (Ritzer, 2012: 423).

Post-toplumsallık düşüncesi “geleneksel toplumsallık düşüncelerine yönelik bir sorgulama”yı içermekte olup, post-toplumsala yönelik fikirler, “eyleyen-ağ kuramının gelişimi”yle yakından ilgilidir. Bu sorgulamanın ana ekseninde ise geleneksel yapıda var olan toplumsal dizgelerin bugün için anlam yitimine uğradığı düşüncesi yer almaktadır. Toplumsallık devam edebilir, ancak onun önemi azalmakta ve geçmiş duruma karşıt olarak farklı biçimler alabilmektedir. Çünkü post-endüstriyel üretim ve çalışmaya ilişkin yönetim anlayışlarında yaşanan dönüşüm nedeniyle oluşan yeni “teknolojiler, tüketici malları ve bilgi nesneleri gibi nesnelerin çağdaş dünyada büyümesiyle birlikte ortaya çıkan ilişkiler” yeni sosyal ve ekonomik ilişki biçimleri arasında yer almaya başlamıştır. Bu düşünce ile paralel bir seyir takip etmesi noktasında Knorr-Cetina’ya göre;

“post-toplumsal ilişkiler, nirengi noktası nesne ilişkileri olan bağlardır ve sadece bu ilişkilere göre biçimlenirler... Post-toplumsal, artık yüz yüze etkileşime dayanmayan ve aslında etkileşimi hiç içermeyen bir öznelarasılık düzeyi olarak adlandırılabilir... Post-toplumsal sistemler, internetin olanak sağladığı ilişkilik türü etrafında yükselebilir... Post-toplumsal biçimler, eski anlamında toplumsallıkları açısından zengin değildirler... ancak onlar başka açılardan zengin olabilirler ve zorluk, bu kümelenmeleri çözümlemeye ve kuramlaştırmadadır” (Ritzer, 2012: 518).

Geçmiş dönem toplumsallıkta, bireysel iletişimin “doğrulama” veya “onaylama” odaklı yapısı söz konusudur. Doğrulama ve onaylama enformasyonun ve üretilen nesnenin değer alabilmesi, ontolojik bir işlevi yerine getirebilmesi için vazgeçilmezdir. Ancak bugünkü durumda var olan post-toplumsal ilişkiler kümesi, ekonomik ve sosyal yaşamın yarattığı yeni dizgesel yapıda temerküz etmektedir. Teknolojik eksenli yapısal dönüşüm, ilişkiler ağını, ağ toplumu haline dönüştürmektedir. Bu noktada kuşkusuz “internet, mükemmel bir post-toplumsal ortamdır. Klavyeler, bilgisayar ekranları, web siteleri, e-mail, sohbet odaları, çok-oyunculu büyük oyunlar ve benzeri aracılığıyla etkileşime gireriz. Bazı örneklerde internet ilişkileri, yüz yüze etkileşimleri içerir. Ancak çoğu zaman internette olan tüm insan ilişkilerine, onunla bağlantılı olan çok çeşitli teknolojiler aracılık” etmektedir (Ritzer, 2012: 519). Bu teknolojilerin meydana getirdiği ilişki kümesi, nihai analizde “sanal” birlikteliği ve iletişim kompartımanlarını oluşturmaktadır.

Sanal ilişki/ler ortamında bireyler, tekil anlamda yer almakta ve yine aynı uzamda tekillikleri ile bu kompartımanları oluşturmaktadırlar. Salt tekil olmalarına karşın kurulan sanal ağlar, farklı muhtevaları içeren platformların şekillenmesi için bir veri kaynağı haline dönüşebilmektedirler. İlk önce tekil kimlikler yaratılmakta, sonrasında ise tekil kimlikler dolayımında sanal platformlar teşekkül etmektedir. Sanal platformlar bugün demokratik eylemler ve hareketler için vazgeçilmez bir işlev görmektedirler. “Günümüzde büyük önem taşıyan şeylerden biri de küresel direnişin teknoloji politikasıdır. İnternet bu alanda öne

çıkılmaktadır. Artık politik mücadelenin geniş alanları ve yeni seslerin duyulabileceği/duyurulabileceği yerler var. Bu teknolojilerin kullanımı son derece demokratik bir görünümde ve genellikle meta özelliklerinden arındırılmışlardır. Bunlar sayesinde küresel şirketlere (hükümetlere) karşı kampanyaların sürdürüldüğü yeni alanlar açılmaktadır” (Ritzer, 2011: 501).

Politik mücadele özelinde sanal örgütlenmeyi tasvir etmek, gerçek bir sosyal olgunun açıklanmasına göre yapısal olarak farklı bir muhtevaya sahiptir. Özellikle sanal cemaatlerin ve sanal koordinasyonların şekillenmesi açısından internet işlevseldir. Örneğin, Ritzer’e göre; “Çin diasporasında, ataları Çinli olan yaklaşık elli milyon kişi var ve bunlar da aşağı yukarı yüz kadar ülkeye dağılmış durumdadır. Bunların büyük bir kısmı internete bağlı bilgisayar kullanıcısı. Sayılarının çok fazla olması ve üst düzeyde bilgisayar kullanabilmeleri sayesinde Global Huaren örneğinde görüldüğü üzere siber-kamuoyu oluşturacak ideal bir grup olabiliyorlar. Aslında Global Huaren’in gerçekleştirmiş olduğu şey, daha önce örneği bulunmayan, küresel bir halk oluşturmak. Dahası, Global Huaren Çinlilerin çıkarları açısından ilginç şekilde, küresel bir gözlemci haline geldi. Bu, bütünlük olmayan bir örgütlenmeydi. Yani herhangi bir coğrafi yerleşimle bütünlük değildi, sadece internet üzerinden mevcuttu, ‘sanal bir örgütlenme’ydi. Diğer bir ifadeyle mekânsız bir örgütlenmeydi. Yani tek bir yerde bulunmuyordu, hiçbir merkezi yoktu. İnternete erişim yaygınlaştıkça, bu tür daha fazla küresel örgütlenmelere tanık olacağız” (Ritzer, 2008: 507).

2. Post-modern Toplumsal Hareketlerde Digoğrafik Yön ve Ağ Toplumu

Küreselleşme, yeni toplumsal hareketler için itici bir güçtür. Bu gücün temelinde, küreselleşmenin iletişimsel alanda yarattığı hızlı ve önü alınamaz bir değişim yatmaktadır. Bu değişim ile birlikte bugünün toplumsal hareketleri yeni bir boyut kazanmıştır. İletişimsel olanakların artışı, bireylerin ve kitlelerin enformasyona erişimini kolaylaştırmıştır. Günümüzde enformasyona¹ kolay erişim kanallarının başında;geçmişin kitlesel medya kanallarının aksine-sanal ortamda gelişen ağlar gelmektedir. Medya da bu değişimden nasiplenmiştir. Görsel materyallerin ve bilginin yerine, sanal uzamda gerçekleşen ağlar, yeni durumu niteler hale gelmiştir. Bu sanal ağlar ise, bireylerin enformasyonlarını belirli bir düşünsel temel doğrultusunda aktarımın geçerli olduğu matbu kaynaklardan öte bir değer ve anlam kazanmasına neden olmuştur.

¹ Burada özellikle bilgi kelimesini kullanmaktan kaçınılmaktadır. Çünkü bilgi toplumsaldır. Digital platformda ya da uzamda bilgi paylaşılmamakta ancak ham bir bilgi burada geçerli olmaktadır. Birey, bir fotoğrafı, bir anıyı paylaşma çabası içerisinde. Burada somut, maddi olarak bir onaylayanın söz konusu olmaması onları salt bir enformasyona bağımlı kılmaktadır. Bireyler ancak birbirlerini “dürterek” digital ortamda olduklarını kanıtlama çabası içerisinde. Doğrulama ve yanlışlama söz konusu ise ancak bilgi söz konusudur. Peter Burke’ün Bilginin Toplumsal Tarihi adlı eserinde de belirttiği gibi, bilgi ancak ve ancak bir onaylayıcı ile birlikte olası ve mümkün olmaktadır. Digital uzamdaki enformasyon ise Piaget’in kavramsallaştırdığı sembolik işlemler dönemindeki sembolün imgesel kodlaştırılmasıdır ve bu yatay dekalajdır.

Digitografi; dijital suretin manipülasyonudur. Dijital uzam, dijital gerçekliği yaratırken, dijital cihazların da dijital evreni meydana getirdiği düşünüldüğünde, dijital platformun da kendi dijital enformasyon evrenini yarattığı görülmektedir. Bireylerin dijital evrende oluşturdukları enformasyonlar, şekiller, bir yandan onların suretlerini oluştururken, diğer yandan da oluşturulan bu suretler, onların dijital kimlikleri haline dönüşmektedir. Bu suretler reel olanın ötesine geçerek bir gerçeklik oluştursa da bunun gerçekliği sorunludur. Başka bir açıdan dijital evrende edinilen dijital kimlik ile yazma edimi, kimlik sahibine kolaylıklar sunmaktadır. Çünkü dijital uzamda yazı, bir rahatlamaya; yazmak bir ereksiyona dönüşmektedir. Yazmak, matbu evrendeki gibi bir yazım kuralını, dile ilişkin varoluşu gerekli kılmamaktadır. Dolayısıyla yazma edimi ile bağlantılı eleştirinin de nasıl gerçekleşeceğinin pek bir önemi kalmamaktadır. Çünkü her şey eleştirilebilir ama hiçbir şey eleştirilemez. Dijital uzam, dijital enformasyonu barındırmaktadır ki bu aynı zamanda, dijital harekettir de. Toplumsal hareketlerin bugün kazandığı anlam da budur. Dijital platformda enformasyon dijital olduğundan, hareket de dijital hale dönüşmüştür. Günümüz dünyasında yaşanan politik, kültürel ve ekonomik arka planlı eylemlerde dikkat çeken nokta, eylemlerin dijital platformlar özelinde gerçekleştiğidir. Dijital sıkışmışlık olarak ifade edilebilecek bu durum, eylemi değerlendirmede anahtar role sahiptir.

Dijital platformlarda bireyler, doğrunun ve yanlışın ne olduğu noktasında ciddi sorunlarla karşı karşıyadırlar. Özellikle dijital köyün ikonaları, sanalın temerküzü olarak zihinsel alanda bir ifşa için kullanılmış fakat bu kullanımda bir mekânsal algı yaratımı söz konusu olamamıştır. Mekân önemini yitirirken, ondan doğan boşluk mekânın digitografisi ile doldurulma yoluna gidilmiştir. Mekân tüketildiğinden, bunun yerini sanal uzamda yaratılan ilişkiler kümesi içerisinde digitografik algılayış almıştır. Fail(ler)in edimi, ikonlar kanalıyla bir ontoloji yaratmak için var kılınmıştır. Bu durum aynı zamanda, grupların eylemlerinin içeriğinin anlam kaybına uğramasına neden olmuştur. “Örneğin; 1999 Kasımında Seattle’da yaşanan olayların ve ondan sonra gerçekleşen her büyük eylemin en şaşırtıcı yanlarından biri, o ana kadar farklı ve hatta zıt çıkarları olduğunu düşündüğümüz grupların ortak hareket etmeyi başarmasıdır. Çevrecilerle sendikacılar, anarşistlerle kilise grupları, gay ve lezbiyenlerle hapishaneleri protesto eden gruplar gibi. Gruplar tek bir otorite altında birleşmek yerine bir ağ yapısında etkileşim kurmaktadır. Sosyal forumlar, dayanışma grupları ve başka demokratik karar alma biçimleri, bu hareketlerin temelini oluşturmaktadır. Bu hareketler ortak paydaları temelinde birlikte davranmayı başarmaktadırlar. Bu yüzden de kendilerine “hareketlerin hareketi” demektedirler. Bu noktada herkesin otonomisinin ve farkının tam olarak ifade edilmesi, herkesin güçlü bir biçimde eklemelenmesiyle örtüşmektedir” (Hardt&Negri, 2011: 103).

Post-modern hareketlerin içeriği digitografik ve “ağ”a dayalıdır. Ağ, belirli bir anlam düzeni ve kodlamayı içermemektedir. “Dağınık bir ağ saldırıya geçtiğinde düşman sarmalar: Sayısız bağımsız güç adeta her yönden aynı noktaya saldırır ve ardından çevrede kaybolur. Dışarıdan bakıldığında, ağ saldırısı bir

sürüye benzetilebilir, çünkü biçimsizmiş gibidir. Ağın, düzen dayatan bir merkez olmadığından, sadece geleneksel modellerle düşünen kişiler, ağın hiçbir örgütlenmesinin olmadığını varsayar ve ortada yalnızca anarşi ve kendiliğindenlik görür. Ağ saldırısı bir korku filmindeki kuş ya da böcek sürüsünün saldırısına benzer: Bilinmeyen, belirsiz, görülmeyen ve beklenmeyen zihinsiz saldırganlardan oluşan bir çokluk gibi. Ancak insan bir ağın içine bakınca, örgütlü, rasyonel ve yaratıcı olduğunu görür. Sürü zekâsına sahiptir o” (Hardt&Negri, 2011: 107). Ağın, kendi içerisinde anlam kodifikasyonları tümleşik olmayan, dağınık bir yapı ile doğru orantılı bir seyir izler. Ancak bu noktada, anlamın, yazının ve gruplaşmanın belirli bir mantıksal çerçevede işlerlik kazanamaması, toplumsal hareketi gerçekleştirmeye çalışan failin öznellik durumunun sorgulanır bir mahiyet kazanması olası neden olmaktadır. Çünkü “hayvan topluluklarıncı sergilenip bu araştırmacılarca geliştirilen sürü modeli, sürüdeki her failin ya da parçacığın fiilen aynı olduğunu ve kendi başına pek yaratıcı olmadığını varsayar. Oysa yeni siyasal ağ örgütlenmelerinde gördüğümüz sürü, farklı ve yaratıcı faillerden oluşan bir çokluktur. Bu durum, modeli kat kat karmaşık kılar. Çokluğun üyeleri, birbirleriyle iletişim kurmak ya da işbirliği yapmak için aynışmak ya da yaratıcılıklarından vazgeçmek zorunda değildir. Irk, cinsiyet, cinsellik, vs. farklarını korurlar. O zaman, anlamamız gereken şey, böylesine çeşitli bir çoğulluğun iletişiminden ve işbirliğinden doğabilecek kolektif zekâdır” (Hardt&Negri, 2011: 108).

Sanal ağın yarattığı kimliksel kodifikasyonların çoğulluktan ziyade, tekilliğe ve bireyselliğe neden olduğu, burada ifade edilebilir. Ancak bu durumda dahi, bireysel kimliklerin farklı söylemsel ana eksenlerinde toplumla rabitalı bir odak oluşturabileceği de bir gerçekliktir. Çünkü bireyin talepleri, nihai analizde, toplumsal alanda yaşanan değişim talepleriyle paralel bir seyir takip edecektir. Toplumda farklı taleplerin dile getiriliş noktaları, zimnen de olsa bireysel alana sirayetinde neden olmaktadır. Fakat bu noktada, geçmişin sınıfsal kodlamaları veya biçimlenmeleri ile eş değer hükmündeki bir kavrayışın uzak emareleri de söz konusu olmaktadır. Geçmiş dönemin sınıfsal yapılanmalarının, postmodern ve küresel konteksinde gelişen yeni hareketlerin söylemsel muhtevastaki içeriğine oranla muğlâk, muğlâk olduğu kadarıyla da işlevsel gözükmemektedir. Kitlenin yönsemesi, farklılık diskürleri ana eksenince yoğrulmakta, bu noktada kimliksel, çevresel vb. taleplerinin gerçek bir yönelim içerisine girmesine neden olmaktadır. Neticede, bugünün toplumsal hareketlerinin sanal ortamdaki digitografik boyutunun kimliksel şekillenmesinin muğlâk yapısının toplumsal hareketlerin de muğlâk yapısını şekillendirdiği sosyolojik bir gerçeklik haline dönüşmektedir.

Sonuç

Toplumsal hareketlerin geçirdiği dönüşümün ele alındığı bu çalışmada toplumsal hareketlerin içeriğinin belirli dönemlerde farklılaştığı görülmüştür. Klasik yapıda hareketler, kitlesel bağlantı noktalarından ele alınırken toplumsal ve siyasal talepler sonrasında kitlesellik unsuru yerine, farklı taleplerin dile getirilişi noktasında yeni toplumsal hareketlere kapı aralamıştır. Bu durum ise yaşanan enformatik dönüşüm sonrasında geçmişin kitlesel ve farklılık taleplerinin yerine dijital bir evren/platform dâhilinde gözlemlenebilecek yapısal bir değişime kaynaklık etmiştir. Dijital evrende post-modern kültürel ve toplumsal söylemler doğrultusunda faillik yerini, öznelerin sanal ortamda kendilerini ifade etme potansiyeli ile bitişik bir düzen(siz)lik içerisinde edimde bulunmaya sevk etmiştir. Dijital evrendeki sanal gerçeklik boyutu imgesel kodlamalarla birlikte düşünüldüğünde reelin yok oluşu şeklinde tezahür etmiştir. Bu durum daha çok dijitalin ikonografik boyutunda gözlemlenen sanal gerçekliğin, toplumsal gerçeklik şeklindeki alımlanışı ile paralellik seyretmiştir. Bu nedenle günümüz toplumsal hareketlerinde failerin irdeleneşi, nihai analizde digitografik boyutun paralel bir okuması ile mümkün ve olası gözükmemektedir.

Toplumsal hareketler içerik anlamında yapısal değişime uğramaktadır. Bu yapısal değişim, kitlesel nitelikten bireysel özelliklerin ön planda olduğu farklı durumlarla paralel okumayı gerekli kılan bir seyir takip etmektedir. Bugün için geçerli olan hareketlerin kitlesellikten daha çok bireysel/özne konumundaki algılanışı, farklı araçların devreye sokulması ile eş değer niteliktedir. Özellikle post-modern dönemle birlikte medya ve iletişim araçların yaygın kullanımı, hareketlerin dönüşümünde önemli bir vetiredir. Bu anlamda yeni medya teknolojilerinin hareketlerin şekillenmesindeki rolü yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital platformlardaki değişen bu yapısal durum, toplumsal hareketin niteliğini yeniden gözden geçirmeyi olanaklı kılmaktadır. Bununla birlikte, sosyolojik anlamda toplumsal hareketlerinin içeriğinin nasıl ve ne şekilde ele alınabileceği noktasında farklı değerlendirmelerinin de gerçekleşmesini sağlamaktadır. Çünkü kuramsal perspektifte sosyolojik tahayyülde toplumsal hareketin sınıfsal kodifikasyonlarının ve kitlesel hükmünün ötesinde, daha çok mikro kuramsal okumalar paralelinde okumaları eş değer kılmaktadır. Mikro çerçevede toplumsal hareketin makro okumadan öncelikli olmasının arka planında, toplumsal hareketlerin, dünyanın tüm kısmında benzer hükümlerde gerçekleşmiyor olmasından kaynaklanmaktadır. Farklı coğrafyalarda farklı şekillerde toplumsal hareketlerin farklı biçimler alıyor oluşu, farklı taleplerin geçerli olmasıdır. Bu nedenle, makro analizde kullanılan toplumsal yapı, sınıf, iktidar vb. kavramsal gruplar kontekstinde değerlendirmenin toplumsal hareketin nüvesini anlama noktasında zorluklar çıkarabileceğidir. Bireylerin talepleri, kimlikleri, grupsal sınır çizme problemleri, çevresel sorunlar mekânsal bir bütünleşiklik sergilemeden ve zamansal içerimlemeleri olmaksızın olup bitmekte; olup bitişin hemen ardından farklı kümelenmelerin enformatik içeriklerinin yeni ve farklı şekillerde değişikliklerle orantılı bir biçimde yönsemeye

kavuşmaktadır. Sosyolojinin kendi gelişimsel perspektifinde kuramsal boyutunu ıskalamaksızın bir dönüşümü ele alabilmek, toplumsal hareketlerin bir sonraki noktada nasıl olabileceği noktasında ipuçlarını sunabilmesi açısından vazgeçilmez kılacaktır.

Kaynakça

- Alagöz, M. (2005). *İdeolojik Aklın Serüveni*. İstanbul: Babil.
- Alpman, P. S. (10 Nisan 2012). Toplumsal Hareketler Tartışması İçin Kısa Bir Giriş. (Çevrimiçi): <http://www.yurtvedunya.net/Sayiz/4.pdf>.
- Brecher, J.; Costello, T.; Smith, B. (2002). *Aşağıdan Küreselleşme*. (B. Kurt, Z. Kutluata, Ş. Özgün & A. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Aram.
- Castells, M. (1997). *Kent, Sınıf ve İktidar*. (A. Erendil, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.
- Çayır, K. (2009). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. *Yeni Sosyal Hareketler - Teorik Açılımlar*. (Kenan Çayır, Der.) İstanbul: Kaknüs.
- Evre, B. (2009). *Postmodern Paradoks ve Siyaset*. Ankara: Adımlar.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (Işıl Bayar, Çev.) Ankara: Ayraç.
- Göker, G. (2009). İnternetin Yeni Toplumsal Hareketlere Etkisi. XIV. *Türkiye'de İnternet Konferansı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 115-119.
- Hard, M. & Negri, A. (2011). *Çokluk*. (Barış Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Lee, R. (1999). *Bilgi Yapıları*. (Nuri Ersoy, Çev.) *Geçiş Çağı*. (T. K. Hopkins, I. Wallerstein, Ed.). (N. Ersoy, E. Abadoğlu, O. Akalın, Y. Kaya, Çev.) İstanbul: Avesta.
- Lingis, A. (1997). *Ortak Birşeyleri Olmayanların Ortaklığı*. (Tuncay Birkan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Marshall, G. (1999). *Toplumsal Hareketler. Sosyoloji Sözlüğü*. (Osman A. & Derya K., Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.
- Melucci, A. (2009). *Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması*. (Kenan Çayır, Çev.) *Yeni Sosyal Hareketler - Teorik Açılımlar*. (K. Çayır, Der.) İstanbul: Kaknüs.
- Offe, C. (2009). *Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması*. (Kenan Çayır, Çev.) *Yeni Sosyal Hareketler - Teorik Açılımlar*. (Kenan Çayır, Der.) İstanbul: Kaknüs.
- Ritzer, G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: De Ki
- Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya*. (M. Pekdemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Sanlı, L. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Hareketler. Toplumsal Hareketler Konuşuyor*. (L. Sanlı, Ed.) İstanbul: Alan.
- Sennett, R. (2011). *Otorite*. (K. Durand, Çev.) İstanbul: Ayrıntı
- Tilly, C. (2008). *Toplumsal Hareketler*. (Orhan Düz, Çev.) İstanbul: Babil
- Touraine, A. (2000). *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*. (O. Kunal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Touraine, A. (2008). *Başka Türü Düşünmek*. (M. Morali, Çev.) İstanbul: Kırmızı.
- Türkdoğan, O. (1997). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. İstanbul: Birleşik.

- Uyar, T. S. (2003). Toplumsal Hareketler ve Çevre. *Toplumsal Hareketler Konuşuyor*. (Leyla Sanlı, Ed.). İstanbul: Alan.
- Uysal, A. (2009). Toplumsal Hareketler İçin Kaynak Yaratma ve Kullanma Stratejileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Aralık, s. 217-238.
- Wallerstein, I; Arrighi, G.; Hopkins, T. K. (1995). *Sistem Karşısı Hareketler*. (Celal Kanat& Bülent Somay, Çev.). İstanbul: Metis.
- Yenal, Z. & Kırılı, B. K. (2005). Distopyalar ve Ütopyalar Arasında Karşı Küreselleşme Hareketleri. *Birikim Dergisi*, Sayı 197, s. 10-17.